

Elina Kinnunen

Opinnäytetyö (artikkeli)

Laurea ammattikorkeakoulu

Kevät 2021

Vankeustuomion saaneiden huumekuolleisuuden ehkäisy hoitotyön näkökulmasta

Tiivistelmä

Vankeustuomion saaneiden terveys on useilla eri mittareilla mitattuna muuta väestöä heikompaa. Joukossa on myös muuhun väestöön verrattuna erityisen paljon päihderiippuvaisia. Elinikään jopa 90 % vangeista kärsii jonkinlaisesta päihderiippuvuudesta (Suistomaa 2014). Vankiterveydenhuollossa huumeiden käytöstä aiheutuvien haittojen, vakavimpina yliannostuskuolemien, vähentäminen onkin erityisen tärkeää.

Huumeisiin liittyvän kuolleisuuden ehkäisyssä olennaista on haittoja vähentävän päihdehoidon toteuttaminen myös vankiloissa. Erityisen suuri riski huumeisiin liittyvälle kuolleisuudelle on juuri vankilasta vapautumisen jälkeen. Sairaanhoidaja voi osaltaan edesauttaa huumekuolemien ehkäisyä antamalla tietoa vankeusaikana heikentyneestä toleranssista, ohjaamalla puhtaiden pistosvälineiden käyttöä sekä turvallista pistostekniikkaa. Lisäksi on tärkeää pyrkiä varmistamaan, että korvaushoito jatkuu myös vankeusajan päätyttyä.

Johdanto

Jokaisella Suomessa pysyvästi asuvalla henkilöllä on oikeus terveydenhuoltopalveluihin.

Vankeusrangaistusta suorittavien terveydenhuollosta vastaa Vankiterveydenhuollon yksikkö, joka toimii Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitoksen alaisuudessa. Vankiterveydenhuollon asiakkaat ovat monella tapaa valikoitunut asiakasryhmä, jonka erityispiirteiden ymmärtäminen auttaa kehittämään asiakaslähtöistä hoitotyötä vankiterveydenhuollon yksiköissä.

Vankeustuomion saaneiden joukossa on muuhun väestöön verrattuna erityisen paljon päihderiippuvaisia. Elinikään jopa 90 % vangeista kärsii jonkinlaisesta päihderiippuvuudesta

(Suistomaa 2014). Vankiterveydenhuollossa huumeiden käytöstä aiheutuvien haittojen, vakavimpina yliannostuskuolemien, vähentäminen onkin erityisen tärkeää.

Vankien terveys muuta väestöä heikompaa

Ensimmäinen laaja katsaus suomalaisten vankien terveyteen tehtiin vuonna 1985 (ks. Joukamaa 1998). Tuorein selvitys vankeustuomion saaneiden terveydestä Suomessa on julkaistu vuonna 2010. Tällä hetkellä käynnissä on tiedonkeruu uuteen vankien terveystutkimukseen. Vuoden 2010 tutkimuksen perusteella sairaalapalvelujen ja mielenterveyspalvelujen käyttö oli rikosseuraamusasiakkailta yleisempää kuin muulla väestöllä keskimäärin. Heillä oli myös muuta väestöä enemmän itse ilmoitettuja sairauksia. Lääkkeiden käyttö oli kaksinkertaistunut vuodesta 1985, mikä toisaalta heijastanee lääkkeiden käytön yleistymistä koko väestössä. Erilaiset sairaudet olivat lisääntyneet vankien keskuudessa verrattuna vuoteen 1985. Etenkin tartuntatautien yleisyys oli yli kaksinkertaistunut. Taustalla ovat todennäköisesti kasvavan huumeongelman myötä lisääntyneet hepatiittitartunnat. (Joukamaa et al. 2010, 64–70.) Työkykyisiksi arvioitiin noin puolet miesvangeista ja kolmasosa naisvangeista (mt., 73).

Mielenterveyden häiriöt olivat tutkittavilla huomattavasti muuta väestöä yleisempiä. Yhdeksällä tutkittavalla kymmenestä oli ollut elämänsä aikana jokin mielenterveyden häiriö ja kolme neljäsosaa täytti jonkin psykiatrisen diagnoosin kriteerit. Yleisimpiä mielenterveyden häiriöitä olivat päihderiippuvuus ja persoonallisuushäiriöt. Päihderiippuvuuden yleisyys oli kymmenkertaista muuhun väestöön verrattuna. Masennus ja ahdistuneisuus olivat selvästi muuta väestöä yleisempiä. Sen sijaan skitsofrenia ja psykoosit olivat yhtä harvinaisia kuin muullakin väestöllä. (Joukamaa et al. 2010, 72-73.) Psykiatriset hoidot olivat yleisiä kaikkien tutkittavien keskuudessa. Yli puolet tutkituista ilmoitti olleensa psykiatrisessa avohoidossa. Naiset ilmoittivat miehiä useammin saaneensa jotakin psykiatrista hoitoa. (Joukamaa et al. 2010, 30–33.)

Koetun terveyden osalta naisten terveys näyttäytyi huonompana kuin miesten. Naiset ilmoittivat miehiä enemmän sairauksia ja kertoivat miehiä useammin käyttävänsä jotakin lääkärin määräämää lääkettä. (Joukamaa et al. 2010, 30.) Viitanen et al. (2012) havaitsivat omassa naisvankeja käsittelevässä tutkimuksessaan, että suomalaisten naisvankien huumeiden

käyttö ja siitä johtuvat sairaudet, erityisesti C-hepatiitti olivat yleisiä. Myös erilainen huumeidenkäyttöön liittyvä riskikäyttäytyminen oli tavallista. Naisvangit olivat ylipäätään sairaampia ja käyttivät enemmän terveystalv palveluja kuin miehet. (Viitanen et al. 2012, 66–67.)

Taustalla matala sosioekonominen asema

Rikosseuraamusasiakkaista 60 prosenttia oli suorittanut vain keskikoulun tai peruskoulun (Joukamaa et al. 2010). Heidän koulutusasteensa on siis matalampi kuin koko väestössä, sillä vuonna 2015 15 vuotta täyttäneistä suomalaisista 71 prosenttia oli suorittanut perusasteen jälkeen jonkin tutkinnon (Tilastokeskus 2016). Korkeakoulututkinto oli 2.4 prosentilla rikosseuraamusasiakkaista. Vähiten koulutettuja olivat nais- ja sakkovangit, joista noin puolet oli vailla mitään ammattikoulutusta. Heistä myös yli puolet luokiteltiin alimpiin sosiaaliryhmiin, kun kaikkien tutkittavien keskiarvo oli 46 prosenttia. (Joukamaa et al. 2010, 28.)

Vankeustuomion saaneiden kuolleisuuden taustalla usein huumeet

Vankien sosiaalisesti heikon aseman tiedostaminen on tärkeää myös sairaanhoitajalle. Matala koulutus ja heikko työmarkkina-asema ovat sairastavuuden ja ennenaikaisen kuolleisuuden riskitekijöitä. Joukamaan (1998) tutkimuksessa kävi ilmi, että esimerkiksi työelämän ulkopuolella oleminen ja vähäinen koulutus sekä alkoholi riippuvuus ja psykoosit lisäsivät vankeustuomion saaneiden kuolleisuusriskiä. Nuorten, rikoksetekohetkellä 15–21 -vuotiaiden vankien kuolleisuuden havaittiin suomalaistutkimuksessa olevan yli 7-kertainen muuhun väestöön verrattuna (Sailas et al. 2006), eli korkeampaa kuin esimerkiksi miesvangeilla yleensä (Joukamaa 1998). Huumausainerikoksista tuomituilla on todettu olevan erityisen korkea kuolleisuusriski, etenkin heti vapautumisen jälkeen (Jama-Alol et al. 2015).

Huumeisiin liittyvän kuolleisuuden ehkäisyssä olennaista on haittoja vähentävän päihdehoidon toteuttaminen myös vankiloissa. Kuolemat liittyvät useimmiten paitsi yliannostuksiin, myös infektioihin, onnettomuuksiin, väkivaltaan ja itsemurhiin. Erityisen suuri riski huumeisiin liittyvälle kuolleisuudelle on juuri vankilasta vapautumisen jälkeen. Opioidikorvaushoito on tehokas keino ehkäistä yliannostuskuolemia. Korvaushoidon jatkuvuudella voidaan ehkäistä yliannostuskuolemia vankilasta vapautumisen yhteydessä. (EMCDDA 2017, 53-54.) Hoito pitäisi halutessaan voida myös aloittaa vankeusaikana. Korvaushoito-ohjelmien aloittaminen vankiloissa on kuitenkin tarpeeseen nähden vähäistä (esim. Yle 2020, Rönkä & Niemelä 2020).

Opioidiantagonisti naloksonin jakaminen opioidiriippuvaisille vangeille ehkäisisi niin ikään yliannostuskuolemia (McDonald et al. 2017), ja WHO on jo vuonna 2014 suositellut sen jakamista niille, jotka todennäköisimmin joutuvat tekemisiin yliannostusten kanssa (EMCDDA 2017, 55). Suomessa naloksonin jakamista suoraan käyttäjille kuitenkin vasta harkitaan (HS 19.4.2021).

Sairaanhoidaja voi osaltaan edesauttaa huumekuolemien ehkäisyä antamalla tietoa vankeusaikana heikentyneestä toleranssista, ohjaamalla puhtaiden pistosvälineiden käyttöä sekä turvallista pistostekniikkaa. Lisäksi on tärkeää pyrkiä varmistamaan, että korvaushoito jatkuu myös vankeusajan päätyttyä.

Lähteet:

Blom, Johannes 2020: Vankilasta vapautuminen voi olla hengenvaarallista aikaa huumeriippuvaiselle – yliannosriski kasvaa, kun toleranssit laskevat vankeusaikana. Yle Uutiset 29.7.2020.

<https://yle.fi/uutiset/3-11456553>, viitattu 7.5.2021.

European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (EMCDDA) 2017: Health and social responses to drug problems. A European guide.

https://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/6343/TI_PUBPDF_TD0117699ENN_PDFWEB_20171009153649.pdf, viitattu 7.5.2021.

Jama-Alol, Khadra Abdi, Malacova, Eva, Ferrante, Anna, Alan, Janine, Stewart, Louise and Preen David (2015) Influence of Offence Type and Prior Imprisonment on Risk of Death Following Release from Prison: A Whole-Population Linked Data Study. International Journal of Prisoner Health 11 (2): 108–18.

<https://doi.org/10.1108/IJPH-10-2013-0046>. Viitattu 7.5.2021.

Joukamaa, Matti (1998) The Mortality of Released Finnish Prisoners; a 7 Year Follow-up Study of the WATTU Project. Forensic Science International 96 (1): 11–19. [https://doi.org/10.1016/S0379-0738\(98\)00098-X](https://doi.org/10.1016/S0379-0738(98)00098-X). Viitattu 7.5.2021.

Joukamaa, Matti, Aarnio, Jorma, Von Gruenewaldt, Virpi, Hakamäki, Sirpa, Hypén, Kimmo, Lauerma, Hannu, Lintonen, Tomi, et al. (2010) Rikosseuraamusasiakkaiden Terveys, Työkyky Ja Hoidontarve. Perustulosraportti. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2010. Rikosseuraamuslaitos.

https://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-risenjulkaisusarja/6AqMACEr8/RISE_1_2010_Rikosseuraamusasiakkaiden_terveys_tyokyky_ja_hoidontarve.pdf, viitattu 7.5.2021.

McDonald, Rebecca, Campbell, Nancy D, Strang, John. 2017: Twenty years of take-home naloxone for the prevention of overdose deaths from heroin and other opioids-Conception and maturation. Drug Alcohol Depend. 2017 Sep 1; 178:176-187. Epub 2017 May 25. PMID: 28654870. doi: 10.1016/j.drugalcdep.2017.05.001, viitattu 7.5.2021.

Rönkä, Sanna & Niemelä, Solja 2020: Huumekuolemia voidaan ehkäistä. Lääketieteellinen aikakauskirja Duodecim 2020;136(8):851-3. <https://www.duodecimlehti.fi/duo15534>, viitattu 7.5.2021.

Rosvall, Maria 2021: Yliannostus-kuolemalta pelastava nenäsuihke saattaa tulla ilmaiseksi huumeiden käyttäjille Suomessakin. Helsingin Sanomat 19.4.2021. <https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000007927622.html>, viitattu 7.5.2021.

Sailas, Eila S., Benjamin Feodoroff, Nina C. Lindberg, Matti E. Virkkunen, Reijo Sund, and Kristian Wahlbeck (2006) The Mortality of Young Offenders Sentenced to Prison and Its Association with Psychiatric Disorders: A Register Study. *The European Journal of Public Health* 16 (2): 193–97. <https://doi.org/10.1093/eurpub/cki169>. Viitattu 7.5.2021.

Suistomaa, Matti 2014: Selvitys vankiterveydenhuollosta. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2014:12. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/70290/URN_ISBN_978-952-00-3510-5.pdf?sequence=1, viitattu 7.5.2021.

Suomen virallinen tilasto (SVT): Väestön koulutus rakenne (verkojulkaisu). Tilastokeskus. http://www.stat.fi/til/vkour/2015/vkour_2015_2016-11-03_tie_001_fi.html. Viitattu 7.5.2021.

Viitanen, Päivi, Heikki Vartiainen, Jorma Aarnio, Virpi von Gruenewaldt, Sirpa Hakamäki, Tomi Lintonen, Aino K. Mattila, Terhi Wuolijoki, and Matti Joukamaa (2012) Work Ability and Treatment Needs among Finnish Female Prisoners. *International Journal of Prisoner Health* 8 (3–4): 99–107. <https://doi.org/10.1108/17449201211284978>. Viitattu 7.5.2021.